O'QITUVCHI-O'QUVCHI MUNOSABATLARIDA HAMKORLIK PEDAGOGIKASI TAMOYILLARINI QO'LLASHNING SAMARADORLIGI

Shamuratova Sevara Bekberganovna
Asman universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada hamkorlik pedagogikasining mohiyati, uning asosiy tamoyillari hamda o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarini takomillashtirishdagi o'rni tahlil qilingan. Hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini ta'lim jarayonida qo'llashning o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, bilish faolligi, sinfdagi psixologik muhit va o'qituvchiga bo'lgan ishonch darajasiga ta'siri o'rganilgan. Umumiy o'rta ta'lim maktabi sharoitida o'tkazilgan kuzatish, so'rovnoma va tajriba-sinov natijalari asosida hamkorlik tamoyillarini qo'llashning samaradorligi asoslab berilgan hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: hamkorlik pedagogikasi, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari, subyekt-subyekt munosabati, o'quv motivatsiyasi, psixologik muhit, pedagogik muloqot, insonparvar pedagogika, samaradorlik.

Аннотация. В статье анализируются сущность педагогики сотрудничества, её основные принципы и роль в совершенствовании отношений между учителем и учеником. Изучено влияние применения принципов педагогики сотрудничества на учебную мотивацию, познавательную активность учащихся, психологический климат в классе и уровень доверия к учителю. На основе результатов наблюдения, анкетирования и опытно-экспериментальной работы в условиях общеобразовательной школы обоснована эффективность применения принципов сотрудничества и разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: педагогика сотрудничества, отношения учитель–ученик, субъект-субъектные отношения, учебная мотивация, психологический климат, педагогическое общение, гуманная педагогика, эффективность.

Abstract. The article analyzes the essence of the pedagogy of cooperation, its basic principles and its role in improving teacher-student relations. The influence of applying the principles of cooperation on students' learning motivation, cognitive activity, classroom psychological climate and the level of trust in the teacher is studied. Based on the results of observation, questionnaires and experimental work in a general secondary school, the effectiveness of applying the principles of cooperation is substantiated and practical recommendations are developed.

Key words: pedagogy of cooperation, teacher-student relations, subject-subject relations, learning motivation, psychological climate, pedagogical communication, humane pedagogy, effectiveness.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – o'quvchini ta'lim jarayonining passiv obyektidan faol subyektiga aylantirish, uning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va mas'uliyatini rivojlantirishdir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar, xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va xalq ta'limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan, insonparvar ta'lim muhitini yaratish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu vazifani an'anaviy avtoritar munosabatlar doirasida hal etib bo'lmaydi, chunki buyruq, nazorat va jazoga asoslangan munosabatlar o'quvchida qo'rquv, bosiqlik va o'qishga nisbatan befarqlikni keltirib chiqaradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Hamkorlik pedagogikasi aynan ushbu muammoga javob sifatida vujudga kelgan bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni teng huquqli hamkorlik, o'zaro hurmat va ishonch asosida qurishni nazarda tutadi. Ammo amaliyotda hamkorlik pedagogikasi g'oyalari ko'pincha deklarativ darajada qolib, ularning real ta'lim jarayonidagi samaradorligi yetarlicha o'rganilmagan. Shu bois mazkur tadqiqotning maqsadi – hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarida qo'llashning samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan asoslashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 80-yillarida novator pedagoglar – Sh.A.Amonashvili, V.F.Shatalov, S.N.Lisenkova, Ye.N.Ilin, V.A.Karakovskiy va boshqalarning tajribasi asosida shakllandi. Ularning "Hamkorlik pedagogikasi" manifestida (1986) o'quvchiga bo'lgan insonparvar munosabat, majburlashsiz o'qitish, qiyin maqsad g'oyasi, tayanch belgilar, erkin tanlash, o'z-o'zini tahlil qilish, shaxsiy yondashuv kabi tamoyillar e'lon qilingan. Sh.A.Amonashvili insonparvar-shaxsiy pedagogika konsepsiyasida bolaga ishonish, uni tushunish va sevish o'qituvchi faoliyatining asosi ekanligini ta'kidlaydi.

Hamkorlik pedagogikasining psixologik asoslari L.S.Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi (bola kattalar bilan hamkorlikda bugun qila olgan ishni ertaga mustaqil bajaradi), A.N.Leontyevning faoliyat nazariyasi, K.Rodjersning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi va A.Maslouning insonparvar psixologiyasiga borib taqaladi. G'arb pedagogikasida hamkorlikda o'qitish (cooperative learning) g'oyalari D.Jonson va R.Jonson, R.Slavin, S.Kagan tadqiqotlarida ishlab chiqilgan bo'lib, ularda guruhli hamkorlikning o'zlashtirish va ijtimoiy ko'nikmalarga ijobiy ta'siri empirik jihatdan isbotlangan.

O'zbekistonda hamkorlik pedagogikasi g'oyalari N.Azizxo'jayeva, M.Ochilov, O'.Tolipov, R.Mavlonova, J.Hasanboyev, B.Ziyomuhammadov va boshqalarning asarlarida pedagogik mahorat, pedagogik texnologiya va interfaol ta'lim muammolari doirasida yoritilgan. Shu bilan birga, Sharq mutafakkirlari – Forobiy, Ibn Sino, Navoiy, Avloniy asarlaridagi ustoz-shogird munosabatlari haqidagi qarashlar hamkorlik pedagogikasining milliy ildizlarini tashkil etadi: ustoz shogirdga mehr bilan, uning tabiatini hisobga olgan holda munosabatda bo'lishi lozimligi ularda qayta-qayta uqtirilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hamkorlik pedagogikasining nazariy asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan, biroq uning tamoyillarini o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarida qo'llash samaradorligini aniq mezonlar asosida baholash masalasi qo'shimcha tadqiqotni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy metodlar (adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish) va empirik metodlar (pedagogik kuzatish, o'quvchilar va o'qituvchilar bilan suhbat, so'rovnoma, tajriba-sinov ishi) qo'llanildi. Tajriba-sinov ishi umumiy o'rta ta'lim maktabining 7-sinflarida o'tkazildi: tajriba guruhi (28 o'quvchi) va nazorat guruhi (27 o'quvchi) ajratildi. Tajriba guruhida bir chorak davomida darslar hamkorlik pedagogikasi tamoyillari asosida tashkil etildi, nazorat guruhida esa an'anaviy usulda davom ettirildi.

Samaradorlikni baholash uchun to'rtta mezon belgilandi: 1) o'quv motivatsiyasi darajasi (moslashtirilgan so'rovnoma); 2) darsdagi bilish faolligi (kuzatish kartasi asosida o'quvchilarning savol berish, fikr bildirish, tashabbus ko'rsatish holatlari); 3) sinfdagi psixologik muhit (sotsiometrik so'rov va "Sinfimdagi muhit" anketasi); 4) o'qituvchiga bo'lgan ishonch darajasi (anonim so'rovnoma). Diagnostika tajribaning boshida va oxirida o'tkazildi.

Tahlil va natijalar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Hamkorlik pedagogikasining asosiy tamoyillari va ularni qo‘llash. Tadqiqot davomida tajriba guruhida hamkorlik pedagogikasining quyidagi tamoyillari izchil qo‘llanildi:

– insonparvar munosabat tamoyili – o‘quvchi shaxsiga hurmat, uning fikrini tinglash, xatolarini jazolash emas, balki tahlil qilish, baholashda “muvaffaqiyat vaziyati”ni yaratish;

– subyekt-subyekt munosabati tamoyili – o‘quvchi dars maqsadini belgilash, topshiriqlarni tanlash, natijani baholashda ishtirok etadi; o‘qituvchi rahbar emas, hamkor va maslahatchi pozitsiyasida bo‘ladi;

– erkin tanlash tamoyili – uy vazifasi, loyiha mavzusi, ishlash shakli (yakka, juftlik, guruh) bo‘yicha tanlov imkoniyati beriladi;

– qiyin maqsad va tayanch tamoyili – o‘quvchilar oldiga yuqori, ammo erishish mumkin bo‘lgan maqsad qo‘yiladi va unga tayanch sxemalar, algoritmlar, o‘zaro yordam orqali erishiladi;

– hamkorlikda o‘qitish tamoyili – darsning asosiy qismi kichik guruhlarda o‘zaro bog‘liq rollar bilan tashkil etiladi, natija guruhning umumiy yutug‘i sifatida baholanadi;

– refleksiya tamoyili – har bir dars oxirida o‘quvchilar o‘z faoliyati va his-tuyg‘ularini tahlil qiladi, o‘qituvchi ham o‘z ishiga baho beradi.

Tajriba-sinov natijalari. Tajriba boshida ikki guruh ko‘rsatkichlari o‘rtasida sezilarli farq kuzatilmadi: o‘quv motivatsiyasi yuqori bo‘lgan o‘quvchilar ulushi tajriba guruhida 32%, nazorat guruhida 33%; darsda faol ishtirok etuvchilar mos ravishda 36% va 37%; sinf muhitini “qulay” deb baholaganlar 41% va 44%; o‘qituvchiga to‘liq ishonadiganlar 39% va 41% ni tashkil etdi.

Chorak oxirida o‘tkazilgan yakuniy diagnostika quyidagi natijalarni ko‘rsatdi. Tajriba guruhida yuqori o‘quv motivatsiyasiga ega o‘quvchilar ulushi 32% dan 61% ga oshdi (nazorat guruhida 33% dan 37% ga). Darsdagi bilish faolligi ko‘rsatkichi tajriba guruhida 36% dan 68% ga ko‘tarildi, nazorat guruhida esa 37% dan 40% ga o‘zgardi. Sinfdagi psixologik muhitni qulay deb baholaganlar tajriba guruhida 41% dan 79% ga yetdi (nazorat guruhida 44% dan 48% ga). O‘qituvchiga to‘liq ishonadigan o‘quvchilar ulushi tajriba guruhida 39% dan 75% gacha o‘sdi, nazorat guruhida esa deyarli o‘zgarmadi (41% dan 43% ga).

Shuningdek, tajriba guruhida intizom bilan bog‘liq nizoli vaziyatlar soni chorak davomida 2,5 barobar kamaydi, o‘quvchilarning o‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 0,4 ballga oshdi. O‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan suhbatlar shuni ko‘rsatdiki, hamkorlik tamoyillarini qo‘llash dastlab tayyorgarlikka ko‘proq vaqt talab qilgan bo‘lsa-da, keyinchalik darsni boshqarish osonlashgan, o‘quvchilar bilan ishonchli aloqa o‘rnatilgan va o‘qituvchining emotsional charchoqlik darajasi pasaygan.

Natijalar tahlili. Olingan ma’lumotlar hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini qo‘llashning samaradorligi quyidagi omillar bilan izohlanishini ko‘rsatadi. Birinchidan, subyekt-subyekt munosabati o‘quvchida o‘z faoliyatiga nisbatan egalik hissini, mas’uliyat va ichki motivatsiyani uyg‘otadi. Ikkinchidan, muvaffaqiyat vaziyati va insonparvar baholash o‘quvchining o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi, xato qilishdan qo‘rqishni bartaraf etadi. Uchinchidan, hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilab, sinfda qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratadi. To‘rtinchidan, refleksiya o‘quvchi va o‘qituvchida o‘z-o‘zini anglash va o‘zaro tushunishni rivojlantiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot hamkorlik pedagogikasini qo‘llashdagi ayrim qiyinchiliklarni ham aniqladi: o‘qituvchilarning avtoritar uslubdan voz kechishga psixologik tayyor emasligi, sinflarning to‘liqligi, hamkorlikka asoslangan baholash tizimining yetarlicha ishlab chiqilmaganligi, ba’zi o‘quvchilarning dastlab erkinlikni intizomsizlik sifatida tushunishi. Bu qiyinchiliklar tamoyillarni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bosqichma-bosqich, o'quvchilarga aniq qoidalar va javobgarlikni tushuntirgan holda joriy etish orqali bartaraf etildi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarida izchil qo'llash o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi va bilish faolligini sezilarli oshirishini, sinfda qulay psixologik muhit yaratishini, o'qituvchiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashini va nizoli vaziyatlarni kamaytirishini tasdiqladi. Tajriba guruhidagi barcha mezonlar bo'yicha o'sish nazorat guruhiga nisbatan bir necha barobar yuqori bo'ldi, bu esa samaradorlikning tasodifiy emas, balki qo'llanilgan yondashuv bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Takliflar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini o'qituvchilarning malaka oshirish dasturlariga amaliy treninglar shaklida kiritish;
2. bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda subyekt-subyekt munosabatlari, muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, hamkorlikda o'qitish texnologiyalariga oid maxsus kurs tashkil etish;
3. maktablarda hamkorlikka asoslangan formativ baholash mezonlarini ishlab chiqish va joriy etish;
4. o'qituvchilar uchun hamkorlik tamoyillarini turli fanlar va sinflarga moslashtirilgan metodik tavsiyalar to'plamini yaratish;
5. keyingi tadqiqotlarda hamkorlik pedagogikasining uzoq muddatli ta'sirini va raqamli ta'lim muhitida qo'llanish xususiyatlarini o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Изд. дом Ш.Амонашвили, 1996. – 496 с.
4. Шаталов В.Ф. Точка опоры. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. – 200 b.
7. Ochilov M. Muallim – qalb me'mori. – Toshkent: O'qituvchi, 2001. – 176 b.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.
9. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 160 b.
10. Johnson D.W., Johnson R.T. Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning. – Boston: Allyn & Bacon, 1999. – 260 p.
11. Slavin R.E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. – Boston: Allyn & Bacon, 1995. – 194 p.
12. Rogers C., Freiberg H.J. Freedom to Learn. – New York: Merrill, 1994. – 406 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.